

Účast ve sněmovních volbách v roce 2013: zdroje, mobilizace a motivace

Lukáš Linek * (lukas.linek@soc.cas.cz)

Abstract

This study analyses electoral participation in the 2013 Chamber of Deputies election. The explanation of the electoral participation in 2013 election is compared to that of previous elections. Thanks to this strategy, it is possible to see whether there was any change in the effect of various resources or motivations. In addition to that, the study brings two important innovations to previous analyses of electoral participation in the Czech Republic. First, it uses one of the classic explanations of electoral participation (the sense of civic duty) which has never been used in the studies of the Czech voters. Second, it uses broader operationalization of mobilization activities which contains not only contacting by the candidate but also persuading by household members, friends and colleagues, and the way how this persuasion happened.

Keywords

turnout, duty to vote, direct and indirect mobilization

Note

Tato studie vznikla na základě podpory Grantové agentury ČR, projekt „Protestující v kontextu“ (grant č. 13-29032S). Autor děkuje oběma recenzentům za připomínky.

*Doc. PhDr. Lukáš Linek, Ph.D., je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a vyučuje volební chování na Katedře politologie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze v České republice. Kontakt: Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, Praha 1, 110 00, Česká republika.

Úvod

Volební účast ve sněmovních volbách v roce 2013 dosáhla jenom 59,5 %. Pouze ve sněmovních volbách v roce 2002 byla v České republice nižší volební účast (58 %), zatímco ve všech ostatních sněmovních volbách vždy přesáhla úroveň 60 %. Zdá se nicméně, že dramatické snížení volební účasti, k němuž došlo ve sněmovních volbách v roce 2002, má dlouhodobý efekt. Přestože došlo k mírnému nárůstu účasti o šest (2006) a čtyři (2010) procentní body v dalších sněmovních volbách po roce 2002, již nikdy se od té doby nepřiblížila předchozím úrovním z druhé poloviny 90. let, kdy se pohybovala kolem 75 %, a pravidelně osciluje kolem šedesáti %.

Předchozí analýzy odhalily, které sociální skupiny se účastní voleb a které motivace jsou pro účast ve volbách důležité (Linek 2013a; Linek 2011; Vlachová 2012). Volební účast je v Česku podstatným způsobem věkově a sociálně podmíněna: voleb se účastní spíše starší a sociálně výše postavení voliči. Tato podmíněnost se navíc v čase posiluje (Linek 2013b). Zároveň je známo, že volební účast posilují motivace, které mají charakter instrumentální (prostorová a valenční blízkost k některé ze soutěžících stran), expresivní (stranická identifikace) a normativní (přesvědčení o smysluplnosti hlasování). V neposlední řadě mají důležitou roli i mobilizační faktory jako kontaktování kandidátem v průběhu kampaně, členství v zájmových organizacích a vnitrorodinné přesvědčování a ovlivnění.

V tomto článku prozkoumám roli výše zmíněných faktorů s cílem zjistit, zda ovlivňovaly stejným způsobem volební účast i ve sněmovních volbách v roce 2013. Vzhledem k tomu, že účast byla ve volbách v roce 2013 skoro stejně vysoká jako ve volbách v roce 2002, budu prezentovat jednotlivé informace i pro předchozí volby, aby bylo možné získat představu o tom, zda došlo oproti předchozím volbám k významným posunům či ne. Nejprve využiji otevřených otázek na důvody neúčasti ve volbách. Poté se zaměřím na to, které sociální skupiny se zúčastnily sněmovních voleb v roce 2013. V další části se zaměřím na roli přímé a nepřímé mobilizace a poté přistoupím ke zkoumání motivací k volební účasti. Na závěr představím regresní model, který bude analyzovat souběžný efekt jednotlivých proměnných na volební účast.

Tato studie využívá data z České volební studie 2013.¹ Oproti předchozím studiím jsou zde prezentované analýzy volební účasti obohacené o dva důležité aspekty. Zaprvé je možné v těchto analýzách využít jedno z klasických vysvětlení volební účasti, a to pocit občanské povinnosti účastnit se voleb. Dosud v analýzách volební účasti v Česku nebyla tato proměnná nikdy využita. Zadruhé je možné využít mnohem širší operacionalizaci mobilizačních aktivit, které zahrnují nejen kontaktování kandidátem a přesvědčování známým či členem rodiny, ale i způsob, jakým toto přesvědčování probíhalo. Díky tomu lze například zjistit, zda se po zařazení pocitu povinnosti hlasovat do explanačního modelu změny efekty ostatních vysvětlení, nebo to, zda se přímá a nepřímá mobilizace vylučují anebo mají aditivní efekt.

Proč se lidé neúčastní voleb?

K získání první představy o tom, proč se někteří lidé neúčastní voleb, využiji otevřené otázky na důvod volební neúčasti. Tyto otázky jsou na první pohled nejčistším řešením problému, jak zjistit motivace neúčasti ve volbách: respondenti mají možnost svými slovy popsat důvody, které je vedli k danému jednání (Geer 1991; Krosnick 1999). Otevřené otázky obecně slouží k tomu, aby podpořily respondenty k poskytnutí odpovědí, které jsou založené na jejich znalostech a vnímání problému. To má respondentům umožnit se vyjádřit mnohem přesněji než u uzavřených otázek, které vyžadují většinou jednoslovnou odpověď vybranou z nabídky, kterou předložil tazatel respondentovi. Zjednodušeně řečeno, otevřená otázka vyzývá respondenty k tomu, aby k otázce řekli „vlastní příběh“ (podrobněji viz Linek 2013a: 168–174).

Otevřené otázky na důvod volební účasti byly položeny pouze ve třech povolebních šetřeních, a to v letech 2006, 2010 a 2013. Respondenti v těchto šetřeních zodpovídali nejprve otázku na to, zda se

¹Česká volební studie 2013 je povolební dotazníkové šetření, které provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sběr dat probíhal v období konce října a začátku listopadu 2013. Respondenti byli vybráni kvótním výběrem a jejich celkový počet byl 1653. Data byla pro účely analýz vážena tak, aby odrážela volební výsledky.

zúčastnili daných voleb, a v případě negativní odpovědi následně odpovídali na otevřenou otázku, která zněla: „Jaký byl hlavní důvod Vaší neúčasti ve volbách?“ Odpovědi na uvedené otázky byly zaznamenány a následně byly kódovány podle kódového klíče (jeho vytvoření popisuje Linek 2010b). Kódový klíč obsahuje 15 kategorií (a navíc kategorii ostatní odpovědi). Pro prezentaci důvodů volební neúčasti jsou nicméně kategorie (především vzhledem k malým počtům odpovědí) sloučeny do devíti kategorií.

Nejprve rozliším dva základní typy neúčasti a tím pádem i dva typy nevoličů. Lidé se totiž voleb neúčastní buď proto, že se voleb nemůžou zúčastnit, protože jim v tom brání nějaká překážka, anebo proto, že nechtějí kvůli jejich postojům k politice, stranám či politikům (toto rozlišení viz Marsh 1991; Blondel, Sinnott a Svensson 1998: 41; Johnston, Pattie 2003). Proto je možné rozlišit dva typy nevoličů:

- nevolič kvůli okolnostem – ten, komu okolnosti zabrání v účasti, a tedy vlastně se nezúčastní voleb nedobrovolně. Mezi důvody této neúčasti patří například nepřítomnost v místě trvalého bydliště, nemoc, neschopnost dopravit se do volební místnosti, nedostatek času kvůli práci, problémy s registrací;
- dobrovolný nevolič – ten, kdo se voleb neúčastní záměrně. Mezi důvody patří například nezájem o politiku, nedůvěra k ní a nespokojenost s ní.

Rozdíl mezi oběma kategoriemi je na první pohled zřejmý, ale ve skutečnosti je toto rozlišení rozostřené, neboť pro některé voliče určité okolnosti mohou znamenat důvod neúčasti, zatímco pro jiné je to obyčejná překážka, kterou lze překonat (viz například Wattenberg 2002: 82–83). Ti, kteří absentují kvůli okolnostem, mají totiž určité charakteristiky a postoje k politice, a kdyby tyto postoje byly jiné, s velkou pravděpodobností by se z řady nevoličů kvůli okolnostem stali voliči (Blondel, Sinnott a Svensson 1998: 41–42). Jedná se o klasický problém ohledně zjišťování motivací jednání pomocí otevřených otázek (podrobněji viz Linek 2013a). Přestože se nejedná o triviální problém a existuje možnost nepřesně určené motivace v případě spolehnutí na otevřené otázky po důvodech jednání, jsem přesvědčen, že nevoliče lze klasifikovat do různých skupin na základě jejich verbálních odpovědí na otevřené otázky, i když je nutné počítat s určitou mírou nepřesnosti.

Prezentace podílů jednotlivých skupin nevoličů je založena na dvou výpočtech, které budou diskutovány souběžně (viz tabulka 1). První výpočet vztahuje jednotlivé kategorie nevoličů k celkovému počtu oprávněných voličů. Druhý nebere v potaz velikost celkové volební neúčasti a prezentuje pouze podíly jednotlivých kategorií nevoličů mezi nevoliči. Cílem prvního výpočtu je porovnání způsobu, jakým respondenti nakládají s odpověďmi, které spadají pod neúčast kvůli okolnostem, která by hypoteticky měla být přibližně stejná v různých volbách (nemoc, postižení, registrační problémy, dovolená, služební cesta, pracovní vytížení apod. by neměly být volebně specifické). Tím spíše, že troje analyzované volby se konaly v průběhu dvou dnů (pátek a sobota); na druhou stranu volby v roce 2013 se konaly na konci října, zatímco předchozí volby se konaly vždy na přelomu května a června. Z výpočtů jsou vyloučeni ti respondenti, kteří tvrdili, že se voleb nezúčastnili, ale nedokázali říci z jakého důvodu, neposkytli žádnou odpověď nebo jejich odpověď nebyla zařaditelná do žádné z použitých kategorií (velikost této skupiny udává poslední řádek tabulky 1). Jaká je tedy struktura českých nevoličů z hlediska tohoto rozlišení?

Při pohledu na podíly jednotlivých skupin nevoličů zarazí výrazná shoda podílu nevoličů kvůli okolnostem a dobrovolných nevoličů ve třech posledních sněmovních volbách. Podíl nevoličů kvůli okolnostem se mezi nevoliči pohybuje těsně nad 30 %; z hlediska celého elektorátu jejich podíl mírně převyšuje jednu desetinu. Podíl dobrovolných nevoličů je mezi nevoliči necelých 70 % a mezi všemi oprávněnými voliči přibližně jedna čtvrtina. Většina nevoličů se tedy voleb neúčastní dobrovolně na základě vlastního uvážení a zhodnocení politické situace, kandidujících stran a vlastní pozice v politickém systému.

Tabulka 1: Hlavní důvody neúčasti ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 2006, 2010 a 2013 (sloupcová procenta); Česká volební studie 2006 (N = 2002), 2010 (N = 1857) a 2013 (N = 1653), váženo dle skutečných volebních výsledků

	2006		2010		2013	
Neúčast kvůli okolnostem	11	31	11	31	13	32
věk, nemoc, invalidita	3	7	2	6	3	9
dovolená	5	13	4	10	4	10
rodina, práce, volný čas	3	9	5	13	5	12
problémy s registrací	0	1	0	1	1	1
Dobrovolná neúčast	24	69	26	69	27	68
nezájem o politiku	9	26	6	15	7	17
nedůvěra a nespokojenost s politikou	6	16	6	15	6	15
hlasování nemá význam	4	12	6	17	6	15
nevěděl, pro kterou stranu hlasovat	4	12	6	17	6	14
nikdy nehlasuje	1	3	2	5	2	6
Volební účast	64,5	–	62,6	–	59,5	–
Celkem	100	100	100	100	100	100
N	2002	595	1857	517	1653	540
DK, NA, ostatní	11		19		14	

Podíly jednotlivých podkategorií se v jednotlivých letech mírně liší, v čemž mohou hrát roli jak malé počty případů v jednotlivých podkategoriích (a s nimi spojená větší chyba odhadu), tak skutečné změny v motivacích jedinců. Nevoliči kvůli okolnostem se neúčastní voleb přibližně ve třetině případů proto, že se věnují práci, rodině či volnočasovým aktivitám, a v další přibližně třetině případů proto, že jsou na dovolené. Menším podílem jsou ve skupině nevoličů kvůli okolnostem zastoupeni ti, u nichž jsou okolnosti nepřekonatelnou překážkou: problémy s registrací, věk, nemoc a invalidita. Podíl nevoličů kvůli těmto okolnostem se pohybuje v rozmezí 2 až 4 % všech oprávněných voličů a 7 až 10 % všech nevoličů.

Dobrovolná neúčast je většinovým důvodem neúčasti ve volbách. Jednotlivé důvody dobrovolné neúčasti byly seskupeny do pěti obecných skupin. Respondenti nejčastěji uváděli mezi důvody nezájem o politiku, nedůvěru a nespokojenost s politikou, přesvědčení, že hlasování nemá význam, a to, že nevěděli pro kterou stranu hlasovat. V mnohem menší míře uváděli, že nikdy nehlasují (tato odpověď je spíše konstatováním faktu či popisem voličské historie, než poskytnutím důvodu neúčasti). Ve sněmovních volbách 2010 a 2013 byly důvody dobrovolné neúčasti téměř shodně zastoupeny s výjimkou odpovědi, že jedinec nikdy nehlasuje. V roce 2006 udávalo více nevoličů jako hlavní důvod nezájem o politiku, zatímco v letech 2010 a 2013 to bylo méně.

Podíly obou typů neúčasti jsou relativně rovnoměrně rozděleny do jednotlivých věkových skupin. V jednotlivých podkategoriích již ale lze zaznamenat podstatné rozdíly (viz tabulka 2). V případě důvodů souvisejících s okolnostmi udávají starší voliči v mnohem větší míře jako důvod neúčast stáří, nemoc a zdravotní problémy (věková kategorie 60 let a více tvoří tři pětiny všech těchto odpovědí). Naopak mezi mladšími se častěji objevují důvody jako dovolená, prázdniny, mimo domov a příliš mnoho práce (věková kategorie 18 až 29 let představuje téměř polovinu případů, kdy je člověk mimo domov či na dovolené). Tato věková nerovnováha dílčích důvodů souvisejících s okolnostmi nakonec produkuje neexistenci rozdílu mezi věkovými skupinami, neboť se jednotlivé důvody navzájem vyrovnají. V případě dobrovolné neúčasti je obrázek velmi podobný, i když ne v tak ostrých konturách. Mladší voliči častěji uvádějí, že hlavním důvodem jejich neúčasti je nezájem o politiku, zatímco v případě starších voličů je to spíše nedůvěra v politiku, nespokojenost s politikou a přesvědčení, že hlasování nemá smysl (údaje pro roky 2010 a 2006 je velmi podobné, viz Linek 2012).

Tabulka 2: Hlavní důvody neúčasti ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 dle věkových skupin (sloupcová procenta); Česká volební studie 2013 (N = 1 653); váženo dle skutečných volebních výsledků

	Nemoc, zdraví, stáří	Dovolená, mimo domov, volný čas	Příliš mnoho práce	Nezájem o politiku, nerozumí jí	Nedůvěra, nespokojenost, hlasování nemá smysl	Celkem
18–29 let	5	45	28	38	16	27
30–39 let	11	21	22	25	20	22
40–49 let	13	26	28	18	14	17
50–59 let	13	2	16	8	22	16
60 let a více	58	6	6	11	28	19
Celkem	100	100	100	100	100	100
N	38	53	50	72	142	477

Volební účast a sociální charakteristiky

Vztah volební účasti a sociálních charakteristik je časově a prostorově podmíněný. Zatímco v dřívějších obdobích byl vztah věku a volební účasti relativně volnější, případně vůbec neexistoval, tak v posledních dekádách se tento vztah zvyrazňuje. Navíc i v současnosti existuje řada zemí, v nichž volební účast není věkově skoro vůbec podmíněna a zároveň se nejedná o země s povinnou volební účastí jako například Dánsko, Nizozemí či Švédsko (viz Wattenberg 2002: 97–108). Obdobně i souvislost mezi sociálním statutem a volební účastí se v čase prohlubuje a zároveň existují země, v nichž tato souvislost neexistuje (Nevitte et al. 2009; Wray-Lake, Hart 2012). Z předchozích studií volební účasti v Česku je známé, že volební účast je podstatně sociálně stratifikována (Linek 2013b) a věkově podmíněna (Linek 2013a). Reprodukovaly se ve sněmovních volbách v roce 2013 uvedené vzorce volební účasti jednotlivých sociálních skupin?

Z tabulky 3 je zřejmé, že vzorce volební účasti, které se ustavily ve sněmovních volbách v roce 2002, se od té doby víceméně dále udržují. Věková struktura voličů byla v roce 2013 tradičně vychýlena ve prospěch starší věkových skupin. Volební účast voličů v rozmezí 18 až 29 let mírně převýšila 50 % a postupně s věkem rostla a ve věkové skupině 60 až 69 let se voleb účastnilo sedm lidí z deseti. Srovnání výše volební účasti jednotlivých věkových skupin s rokem 2002, kdy byla velmi podobná výše volební účasti, odhaluje, že v jednotlivých věkových skupinách nedošlo k téměř žádné změně. Pouze u skupiny 60–69 let lze vidět nárůst účasti o 7 procentních bodů. Tento nárůst je ale s velkou pravděpodobností důsledkem (až nepochopitelně) nízké účasti této věkové skupiny v roce 2002. V ostatních volbách patřila totiž účast této věkové skupiny vždy k těm nejvyšším (Linek 2013a). Zajímavé je, že rozdíl v účasti mezi nejmladší a nejstarší skupinou se snížil k úrovni roku 2002 a dosáhl pouze 15 procentních bodů; v letech 2006 a 2010 dosahoval až 25 procentních bodů a věková polarizace byla tehdy podstatně vyšší.

Vzdělanostní nerovnosti se udržely na stejné úrovni jako v předchozích volbách. Nejnižší účast měli jedinci se základním vzděláním (47 %) a nejvyšší účast ti s vysokoškolským vzděláním (77 %). Rozdíl v účasti mezi nejméně a nejvíce vzdělanými dosáhl vysokých 30 procentních bodů, což je po volbách v roce 2006 druhý největší rozdíl v historii českých parlamentních voleb. Z hlediska vztahu vzdělání a volební účasti je česká společnost již od roku 2002 rozdělena do čtyř skupin, v nichž postupně s růstem vzdělání roste i účast. Změna účasti jednotlivých vzdělanostních skupin byla minimální. Rozdíly v účasti jednotlivých vzdělanostních skupin mezi roky 2002 a 2013 nedosáhly statistické významnosti na pětiprocentní hranici významnosti.

S volební účastí také významně souvisí příjem. Při popisu vztahu mezi příjmem a volební účastí využívám informaci o společném příjmu domácnosti (na rozdíl od příjmu jednotlivců, který by byl příměji srovnatelný se vzděláním). Důvodem je skutečnost, že příjem domácnosti lépe odráží sociální status jedince než individuální příjem. Jednotlivé příjmové skupiny se také účastní v odlišné míře a podobně jako v případě vzdělání mají vyšší účast skupiny s vyšším sociálním statutem, tedy vyšším příjmem.

Příjmové nerovnosti v účasti jsou nicméně přibližně o třetinu menší než vzdělanostní nerovnosti. Důvodem je především skutečnost, že voliči v důchodovém věku se voleb účastní nejčastěji, zároveň ale mají nižší příjmy.

Tabulka 3: Účast ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 dle věku, vzdělání a příjmu (procenta); Česká volební studie 2002 (N = 944), 2006 (N = 2 002), 2010 (N = 1 857) a 2013 (N = 1 653); váženo dle skutečných volebních výsledků

	2002	2006	2010	2013	Změna
Účast	58	64,5	62,6	59,5	1,5
Věk					
18–29 let	49	47	52	51	2
30–39 let	53	64	58	53	–1
40–49 let	64	70	67	61	–3
50–59 let	58	68	63	63	4
60–69 let	63	77	69	69	7
70 let a více	65	71	75	66	1
Rozdíl	16	25	23	15	–1
Vzdělání					
základní	45	49	53	47	2
střední bez maturity	54	61	59	58	4
střední s maturitou	62	72	68	60	–2
univerzitní	74	83	79	77	3
Rozdíl	29	34	26	30	1
Příjem					
1. kvintil	50	62	53	53	3
2. kvintil	62	65	66	60	–2
3. kvintil	61	67	66	67	6
4. kvintil	58	73	68	69	11
5. kvintil	69	74	75	71	2
Rozdíl	19	12	22	19	0

Rozdíl v účasti mezi voliči s nejnižším a nejvyšším příjmem (měřeno pomocí rozdílu mezi 1. kvintilem a 5. kvintilem) dosáhl 19 procentních bodů, což je stejná hodnota jako v roce 2002. Oproti roku 2002 došlo k minimálním změnám v účasti jednotlivých příjmových skupin. Pouze u skupiny voličů s příjmem na úrovni 4. kvintilu došlo k nárůstu volební účasti. Hlavním důvodem je s velkou pravděpodobností hodnota účasti této skupiny v roce 2002, která vybočuje s postupného nárůstu účasti s růstem příjmu, který je charakteristický pro všechny případy prezentované v Tabulce 3.

Další stratifikační a sociální charakteristiky měly ve volbách v roce 2013 velmi podobný vztah k volební účasti jako v předchozích volbách. Ekonomicky aktivní jedinci (61 %) a důchodci (68 %) se účastnili častěji než nezaměstnaní (32 %) a studenti (52 %). Vliv třídní pozice jedince na jeho volební účast podstatně souvisí s vlivem vzdělání a příjmu. Jedinci z vyšších tříd se účastnili častěji než jedinci z nižších tříd. Volební účast jednotlivých tříd byla následující: nižší a vyšší profesionálové (72 %), rutinní nemanuální pracovníci (58 %), kvalifikovaní dělníci (60 %) a polo/nekvalifikovaní dělníci (50 %). Jedná se o podobné hodnoty jako v předchozích volbách. Pouze v případě OSVČ došlo v roce 2013 k výraznějšímu poklesu účasti a tato skupina se poprvé v české historii účastnila s pravděpodobností nižší než 70 %.

Vliv mobilizace na volební účast

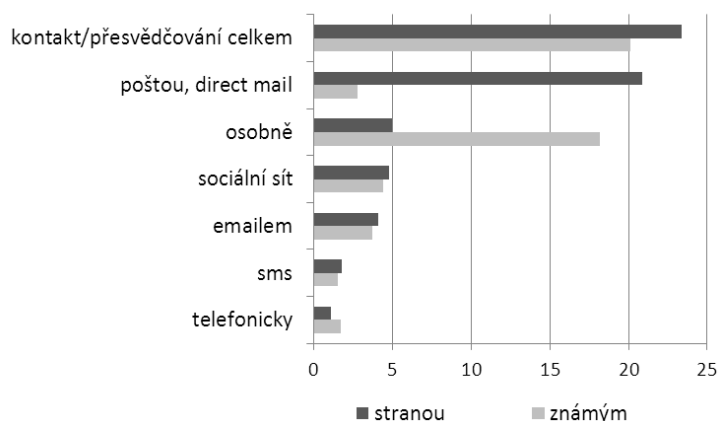
Teorie mobilizace a zapojení do společnosti (Rosenstone, Hansen 2003; Verba, Scholzman, Brady 1995; Zuckerman 2005; Zuckerman, Dasovič, Fitzgerald 2007) tvrdí, že volební účast je ovlivňována zaprvé meziosobním vlivem (skrže sociální tlak a normy správného chování) a zadruhé poskytováním informací. Tyto mechanismy často působí souběžně a lze je obtížně rozlišovat (podrobněji viz například Linek 2013a). Proto pro analytické účely rozliším mobilizaci přímou (kontaktování kandidátem, členství v zájmových organizacích a církvi) a nepřímou (rodinné a pracovní sociální sítě), které se netýkají primárně mechanismů vlivu, ale aktérů, kteří voliče mobilizují. Z minulých studií je známo, že volební účast v Česku posiluje členství v různých organizacích, které mají mobilizační potenciál. Mezi tyto organizace patří především členství v zájmových organizacích (zaměstnavatelské a zaměstnanecké organizace a profesní komory). Kromě toho významný mobilizační potenciál mají návštěva bohoslužeb v kostele a manželský stav, resp. společné hospodaření a život s další osobou v domácnosti (Linek 2013a).

Přímá mobilizace k hlasování ve volbách probíhá různými způsoby a je organizována nejen stranami, ale i zájmovými organizacemi. Tradiční aktivity členů stran na lokální úrovni v podobě organizování komunitních setkání, přesvědčování voličů u nich doma nebo vyvěšování letáků a plakátů nebývají v posledních letech využívány tak často a těžiště aktivit stran se přesouvá do práce s médii (PR, marketingové a reklamní aktivity, zveřejňování programu a programových priorit, vytváření agendy). Dochází tak k opouštění aktivit, na nichž se osobně podílejí kandidáti a straniční aktivisté, ve prospěch aktivit, které organizují reklamní, marketingové a PR týmy. V posledních letech lze v evropských zemích nicméně registrovat návrat ke kontaktní kampani a přímému kontaktu politiků a voličů. Kampaň před sněmovními volbami v roce 2013 v tomto nebyla výjimkou (Šíma, Králíková et al. 2014: 112–119).

Přibližně čtvrtina oprávněných voličů řekla, že byla v průběhu volební kampaně před sněmovními volbami v roce 2013 kontaktována kandidáty a stranami (viz obrázek 1). Oproti předchozím volbám je to nárůst a svým způsobem obrácením trendu. V roce 2002 bylo kontaktováno 30 % voličů, v roce 2006 již pouze 20 % a v roce 2010 dokonce jen 10 % oprávněných voličů. Je nicméně otázkou, zda tento nárůst oproti volbám v roce 2010 není způsoben trošku změněným zněním otázky. V roce 2013 totiž otázka po kontaktování kandidátem či stranou nebyla doplněna o dovětek, že se je kandidát měl snažit přesvědčit o hlasování pro danou stranu. V letech 2002, 2006 a 2010 otázka zněla: „Kontaktoval Vás v průběhu této volební kampaně do Poslanecké sněmovny kandidát nebo někdo z politické strany a snažil se Vás přesvědčit, abyste tuto stranu volil?“. V roce 2013 otázka zněla: „Kontaktoval Vás v průběhu této volební kampaně do Poslanecké sněmovny některý z kandidátů nebo někdo z politické strany, ať už osobně nebo nějakým jiným způsobem?“. Zásadní odlišnost spočívá v tom, že v roce 2013 nebyl součástí otázky dovětek o tom, že se daná strana či kandidát snažili přesvědčit o volení dané strany, a naopak bylo uvedeno, že kontakt mohl proběhnout jiným způsobem než jen osobně.

Díky detailní otázce na kontaktování voličů lze získat představu o tom, jakými způsoby jsou čeští voliči primárně přesvědčováni k hlasování pro konkrétní strany. Více než pětina oprávněných voličů zmínila, že se setkala s direct mailem (viz obrázek 1). Jedná se o relativně malé číslo, neboť jak ČSSD, tak Úsvit přímé demokracie svou direct mailovou kampaní oslovovali všechny domácnosti (Šíma, Králíková et al. 2014: 91). Je zřejmé, že řada voličů tyto neadresné letáky vyhazuje bez detailního zkoumání. Po delší době tak tyto voliči ani nejsou schopni vyvolat z paměti, že takto byli stranou osloveni.

Přibližně pět procent voličů deklarovalo, že byli osobně kontaktováni. Z různých forem osobního kontaktu kandidátů s občany jsou v Česku využívány především stranické mítinky, setkání politiků s voliči a rozdávání letáků na veřejných místech (Gregor, Macková 2014; Šíma, Králíková et al. 2014: 112–119). V mnohem menší míře se lze setkat s tím, aby kandidáti obcházel domy a byty voličů a tam s nimi hovořili a přesvědčovali je. Vzhledem k malé organizační penetraci politických stran a jejich pozici ve společnosti (viz silné antistranické postoje, Linek 2003) nepřekvapuje, že pouze každý dvacátý volič řekl, že byl osobně kontaktován stranou. Nehledě na to, že osobní kontakt politiků s voliči je menší v zemích s poměrným volebním systémem, v postkomunistických zemích a v polarizovaných systémech (Dalton, Farrell, McAllister 2011; Karp, Banducci 2011).

Obrázek 1: Přímá a nepřímá mobilizace ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 (procenta); Česká volební studie 2013 (N=1653); váženo dle skutečných volebních výsledků. Pozn.: Graf udává procenta respondentů, kteří byli kontaktováni stranou celkem a dle jednotlivých způsobů oslovení.

Méně než pět procent voličů se také setkalo s mobilizací, která využívá internet, ať už pomocí sociálních sítí jako Facebook či Twitter nebo pomocí emailu. Nepatrné množství voličů zmiňuje, že byli kontaktováni telefonicky a pomocí SMS. Tato čísla jsou i tak nadhodnocena oproti skutečnosti, neboť z hlavních stran pouze TOP 09 využila telemarketing (telefonování do domácností, osobní telefony). Navíc jejich telefonisté (především poslanci a veřejně známí podporovatelé) provedli přibližně 6 tisíc telefonátů (Šíma, Králíková et al. 2014: 91–92).

Souvislost jednotlivých způsobů mobilizace a volební účasti je obtížné určit, neboť voliči mohli být kontaktováni a přesvědčováni více způsoby zároveň. Ve zjednodušené podobě lze ale říci, že ti oprávnění voliči, kteří nebyli stranou či kandidátem vůbec kontaktováni, se účastnili voleb v přibližně 55 %, zatímco ti, kteří kontaktováni byli, se účastnili v 73 %. Nejvyšší účast měli ti voliči, kteří uvedli, že byli kontaktováni osobně, přes sociální sítě a poněkud překvapivě i telefonicky. Mobilizační aktivity mají navíc aditivní efekt. Ti, kteří byli kontaktováni více způsoby, se účastnili voleb ve větší míře: žádný kontakt znamenal účast ve výši 55 %, jeden způsob kontaktu vedl ke zvýšení účasti na 69 %, dva způsoby kontaktu již znamenaly 74 % a tři a více způsobů dokonce 86 %.

Vedle přímé mobilizace, kterou organizují politické strany a kandidáti, mohou být voliči vystaveni mobilizaci ze strany zájmových organizací či církve. Účast voličů, kteří vyznávají křesťanské náboženství, byla vyšší než účast nevěřících či věřících v nekřesťanské náboženství. Volební participace mezi křesťany navíc roste s tím, jak často navštěvují bohoslužby. Zatímco křesťané, kteří nechodí nikdy do kostela, měli volební účast stejnou jako nevěřící (57 %), tak ti, co alespoň několikrát do roka navštíví bohoslužby, měli účast 67 %, a ti, kteří chodí alespoň jednou týdně, měli účast dokonce 73 %. Zdá se, že pro volební účast není důležité samotné vyznávání náboženství, ale spíše aktivní chození do kostela a účast na bohoslužbách, kde může být člověk vystaven mobilizaci k volbám (obdobně i v předchozích volbách, viz Linek 2013a: 134–136).

Zájmová organizovanost také vede k vyšší volební účasti. Členové odborů měli přibližně o 6 procentních bodů vyšší volební účast než nečlenové (65 vs. 59 %), což je podobný rozdíl jako v předchozích volbách. Obdobně i členství v jiných zájmových organizacích (profesních komorách či zaměstnavatelských svazech a jiných organizacích) vede k vyšší účasti: členové měli účast o 12 procentních bodů vyšší (71 vs. 59 %). Jedná se opět o velmi podobný výsledek jako v předchozích volbách (viz Linek 2013a: 134).

Nepřímá mobilizace k hlasování ve volbách se týká mobilizačních aktivit, které dělají členové rodiny, sousedé, přátelé či kolegové v práci. V běžných výzkumech, které nejsou zaměřeny na zkoumání tohoto typu mobilizace, se tak povětšinou analyzuje efekt manželského stavu, to, zda jedinec žije sám nebo s někým (a obecně velikost domácnosti) či zda se jedinec baví o politice v kruhu rodiny a přátel. Díky zařazení otázek na nepřímou mobilizaci do povolební studie v roce 2013 lze prozkoumat tento

typ mobilizace mnohem příměji než jen pomocí zástupných proměnných manželského stavu a počtu voličů v domácnosti.

Z obrázku 1 je zřejmé, že přesvědčování v rodině a známými je přibližně stejně četné jako přesvědčování stranou. Přibližně 20 % opravných voličů přiznává nějakou formu přesvědčování ze strany rodiny a známých. Toto přesvědčování má nejčastěji osobní povahu, neboť 90 % těch, kteří uvedli, že byli vystaveni této nepřímé formě mobilizace, byli přesvědčováni osobně. Mezi další používané způsoby přesvědčování známých patří především sociální sítě a posílání různých informací prostřednictvím emailu. Efektivita nepřímé mobilizace se zdá být slabší než u přímé mobilizace a i u ní existuje mírný aditivní efekt. Ti, kteří byli kontaktováni více způsoby, se účastnili voleb ve větší míře: žádný kontakt znamenal účast ve výši 57 %, jeden způsob kontaktu vedl ke zvýšení účasti na 69 %, dva způsoby kontaktu již znamenaly 70 % a tři a více způsobů dokonce 74 %.

O efektu nepřímé mobilizaci lze uvažovat i na základě analýzy vlivu zástupných proměnných. Vliv manželského stavu byl v roce 2013 shodný jako v předchozích obdobích: nejvyšší účast měli ženatí a vdaní, po nich následovali ovdovělí a nejnižší účast měli svobodní a rozvedení. V obecné rovině ti, kteří žili s nějakým partnerem, se účastnili ve větší míře. Počet voličů v domácnosti měl také podobný efekt: domácnost se dvěma voliči měla přibližně o 10 procentních bodů vyšší účast než domácnosti s jedním, třemi či více voliči.

Vliv motivací na volební účast

Motivace jsou nejdůležitějším nástrojem pro vysvětlování volební účasti. Motivace k volební účasti lze rozlišovat na instrumentální, expresivní a normativní (viz Linek 2013a). Vzhledem k tomu, že instrumentální motivace – ať už poziční nebo valenční – mají v českém prostředí relativně malý vliv na volební účast (Linek 2013a: 156–164), zaměřím se nyní pouze na motivace expresivní a normativní. Na rozdíl od předchozích analýz volební účasti v Česku lze poprvé použít standardní normativní motivaci v podobě pocitu povinnosti účastnit se voleb.

Expresivní motivace k účasti ve volbách spočívá v tom, že pro voliče nejsou důležité instrumentální užítky plynoucí z hlasování pro konkrétní stranu, ani normativní úvahy o povinnosti a smysluplnosti hlasování. Expresivní motivace spočívá v tom, že jedinec má svou stranu, s níž se identifikuje a kterou chce podpořit. Ten, kde se identifikuje se stranou, má svého favorita a ve volbách jej jde podpořit; má totiž pro koho hlasovat. Naopak jedinec bez stranické identifikace neví, pro koho hlasovat, nemá ve volbách „svého koně“. V duchu Schuesslerovy teorie expresivní volby je samotné jednání, které vyjadřuje motivaci, formou identifikace. Jedinec se totiž skrze vyjádření své preference stává svou preferencí nebo jí alespoň dále posiluje (Schuessler 2000). K operacionalizaci expresivní motivace využívám absolutní verzi stranické identifikace, která má mnohem blíže k sociálně psychologické anebo sociálně identitní verzi teorie stranické identifikace.

Souvislost stranické identifikace a volební účasti byla v roce 2013 téměř shodná jako v předchozích volbách (viz tabulka 4). Jedinci s velmi silnou a méně silnou identifikací se stranou se účastnili voleb přibližně v 90 % případů. Naopak u jedinců bez stranické identifikace účast nepřesáhla 50 %. Zatímco vazba mezi stranickou identifikací a volební účastí je přibližně stejná od roku 2002, tak mírně klesá podíl lidí, kteří deklarují nějakou identifikaci se stranou. V roce 2013 dosáhl podíl lidí bez stranické identifikace poprvé přes 70 %.

Normativní motivace k účasti analyzuji pomocí odpovědí na otázku po smysluplnosti hlasování, konkrétně pomocí otázek, které zjišťují, nakolik je jedinec přesvědčen o tom, že záleží na tom, která strana vládne, a že hlasováním pro konkrétní stranu lze něco změnit. První otázka ohledně toho, zda záleží na tom, která strana vládne, měří smysluplnost či užitečnost hlasování z hlediska toho, kdo bude politiku dělat („kdo je u moci“). Druhá otázka ohledně toho, zda hlasováním pro konkrétní stranu lze dosáhnout změny politiky, měří smysluplnost či užitečnost hlasování z hlediska ovlivnění obsahu politiky („změnit věci“).

Tabulka 4: Účast ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 dle normativní a expresivní motivace (procenta); Česká volební studie 2002 (N = 944), 2006 (N = 2 002), 2010 (N = 1 857) a 2013 (N = 1 653); váženo dle skutečných volebních výsledků

	2002	2006	2010	2013	Změna
Účast	58	64,5	62,6	59,5	1,5
Záleží na tom, která strana vládne					
Ne	19	9	27	19	0
	31	30	45	40	9
↕	53	53	48	49	-4
	70	76	72	72	2
Ano	76	85	78	76	0
Hlasováním pro konkrétní stranu lze něco změnit					
Ne	17	10	33	15	-3
	39	27	34	40	0
↕	52	58	50	52	0
	75	80	76	78	3
Ano	85	87	80	77	-8
Stranická identifikace					
Žádná	46	48	48	47	1
Docela blízko	77	89	88	90	13
Velmi blízko	90	97	94	94	3

Obě dvě motivace významným způsobem ovlivňují volební účast. Ti, kteří byli přesvědčeni o tom, že záleží na tom, která strana vládne, se účastnily voleb ze tří čtvrtin, zatímco ti, kteří o tom nebyli přesvědčeni, pouze z necelé jedné pětiny. Téměř shodná procenta šlo zaznamenat i v předchozích obdobích, zvláště v roce 2002 a 2010. Ti, kteří jsou přesvědčeni, že hlasováním pro konkrétní stranu lze dosáhnout změny politiky, se účastnily voleb skoro ze čtyř pětin, zatímco mezi těmi, kteří o tom nebyli přesvědčeni, byla účast méně než jedna pětina. Opět i v případě této proměnné je souvislost s volební účastí v čase velmi stabilní.

Uvedené dvě operacionalizace normativní motivace k účasti nejsou jediné možné. Normativní motivace je totiž primárně konceptualizována jako pocit povinnosti účastnit se voleb; jedná se o morální princip, který není ničím podmíněn, ani tím, které strany kandidují a zda je s nimi volič spokojen či ne. Pociť povinnosti účastnit se voleb je ale obtížně měřitelný koncept. V první řadě je široce rozšířen ve veřejném diskurzu. Za druhé existuje pouze jedna společensky a politicky přijatelná odpověď, a to taková, že volební účast je povinností občana, resp. správného občana. Proto lze oprávněně očekávat, že by někteří lidé odpověděli, že účast ve volbách vnímají jako svou občanskou povinnost aniž by tuto normu internalizovali. Klíčové je usnadnit lidem přiznání toho, že účast ve volbách nevnímají jako svou povinnost. Blais a Achen (2010) navrhli nové znění otázky na pocit povinnosti účastnit se voleb, které nabízí lidem stejně přitažlivou a společensky akceptovatelnou alternativní odpověď.²

Pouze 23 % oprávněných voličů je přesvědčeno o tom, že účast ve volbách je jejich občanská povinnost, zatímco 70 % je přesvědčeno o tom, že je to jejich právo; zbylí do sto procent odmítli odpovědět nebo nevěděli. Z těch, kteří byli přesvědčeni o tom, že volební účast je jejich povinnost,

²Otázka v českém jazyce zní: „Lidé uvažují o účasti ve volbách rozdílným způsobem. Někteří účast považují za občanskou POVINNOST a myslí si, že by se měli účastnit všech druhů voleb bez ohledu na to, nakolik sympatizují s jednotlivými stranami a kandidáty. Pro jiné je účast ve volbách PRÁVEM. Tito lidé jsou přesvědčeni, že se voleb nemusí účastnit vždy a že se mohou ohledně své účasti rozhodnout v závislosti na tom, jak sympatizují se stranami a kandidáty. Pro Vás osobně, je účast ve volbách spíše povinnost nebo právo?“

Tato otázka je doplněna otázkou na to, jak silně je člověk přesvědčen o tom, že účast je povinností: „Jak silně jste přesvědčen o tom, že účast ve volbách je povinností? Velmi silně, docela silně a ne moc silně.“

byla jedna třetina o tom velmi silně a polovina docela silně přesvědčena. Je zřejmé, že norma ohledně povinnosti účastnit se voleb není v Česku silně rozšířena (například pro USA ukazují Blais a Achen (2010), že přibližně polovina občanů zastává názor, že účast je povinnost). Ti jedinci, kteří považují volební účast za svou povinnost, se účastnili v 84 % případů, zatímco ti, pro něž účast je právo, se účastnili v 56 %.

Regresní model volební účasti

V této části prozkoumám vliv výše zmiňovaných proměnných na volební účast za pomoci binárního logistického regresního modelu. Vliv jednotlivých proměnných bude do regresních modelů přidáván postupně. První model obsahuje základní socio-demografické a statusové proměnné. Druhý model obsahuje charakteristiky přímé a nepřímé mobilizace. Třetí model obsahuje indikátory expresivní a normativní motivace a ve čtvrtém modelu je přidána v Česku dosud nepoužitá proměnná, která měří pocit povinnosti účastnit se voleb. Tabulka s jednotlivými modely obsahuje informaci o efektu proměnných, která je udávána pomocí nestandardizovaného logistického regresního koeficientu, jeho statistické významnosti a také pomocí průměrného marginálního efektu (tzv. změna pravděpodobnosti volební účasti při změně hodnoty nezávislé proměnné z nejnižší na nejvyšší úroveň). Tabulka zároveň obsahuje informaci o shodě modelu s daty, kterou poskytují statistiky Nagelkerke R^2 a upravené McFadden R^2 .

První model zahrnuje proměnné pohlaví, věk, vzdělání a to, zda je člověk nezaměstnaný (viz tabulka 5). Efekt všech proměnných je s výjimkou pohlaví statisticky i substantivně významný. Vliv věku na volební účast je specifikovaná pouze jako lineární, neboť data neposkytovala oporu pro kvadratickou specifikaci efektu věku. Volební účast nejstarších občanů sice mírně klesala, ale ne natolik, aby bylo nutné do regresního modelu přidávat kvadratickou specifikaci, a to i v situaci, kdy byl analyzován pouze efekt věku na volební účast bez jakékoli další proměnné. Při zvýšení věku z 18 na 80 let dojde ke zvýšení volební účasti o 26 procentních bodů. Vliv věku je takto velký i při kontrole efektu vzdělání.

Jedinci se středoškolským vzděláním bez maturity mají přibližně o 10 procentních bodů vyšší volební účast než jedinci se základním vzděláním; vysokoškoláci mají dokonce volební účast vyšší o 28 % oproti jedincům se základním vzděláním. Vedle vzdělání ovlivňuje volební účast i ekonomická aktivita. Zatímco mezi zaměstnanci, důchodci či studenty není velký rozdíl ve volební účasti, jestliže je kontrolován efekt věku, tak velký rozdíl nastává u nezaměstnaných. Skutečnost, že je člověk bez práce, snižuje pravděpodobnost jeho volební účasti o více než 20 procentních bodů. Efekt těchto proměnných je vyšší, než byl zaznamenán pro období 1992–2010 a i celková shoda modelu s daty je pro rok 2013 větší než pro předchozí období (viz Linek 2013: 124–128). Znamená to, že význam těchto proměnných pro volební účast byl v roce 2013 silnější než v předchozích obdobích.

Vzdělání a nezaměstnanost nejsou jediné statusové charakteristiky, jejichž efekt lze zkoumat. Příjem má velmi podobný efekt na volební účast. Při jeho zařazení ale klesne počet analyzovaných případů přibližně o 500, a proto jej do prezentovaných analýz nezahrnuji. Vliv příjmu je nicméně podstatný: rozdíl ve volební účasti mezi kvintilem s nejnižším a nejvyšším příjmem je 18 procentních bodů. Při zařazení příjmu do modelu se efekt všech ostatních proměnných mírně změní: klesne efekt vzdělání a nezaměstnanosti, zatímco efekt pohlaví a věku vzroste. Efekt sociální třídy není – při kontrole vzdělání – tak statisticky významný, a proto její vliv neprezentuji.

Do druhého modelu jsou zahrnuty charakteristiky přímé a nepřímé mobilizace: přesvědčování k hlasování politickou stranou či kandidátem (přímá mobilizace) nebo členem rodiny, kolegou či známým (nepřímá mobilizace), dále manželský stav a náboženské vyznání. Přímá mobilizace politickou stranou (v jakékoli podobě: osobně, letákem, telefonováním, přes sociální sítě) hraje podstatnou roli pro účast ve volbách, neboť jí zvyšuje přibližně o 13 procentních bodů. Další formy přímé mobilizace hrají již menší roli. Na rozdíl od dřívějších studií volební účasti nejsou v modelu zahrnuty členství v odborech a v zájmových organizacích, neboť ty při kontrole efektu statusových charakteristik neměly ve volbách v roce 2013 žádný efekt. Zároveň je volební účast ovlivněna náboženským vyznáním jedince, resp. jeho intenzitou. Zatímco samotné vyznávání náboženství není významné, systematický vliv na

volební účast má aktivní chození do kostela a účast na bohoslužbách, která zvyšuje volební účast přibližně o 7 procentních bodů (nehraje roli, zda několikrát za rok, měsíčně, týdně či častěji).

Tabulka 5: Účast ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 (binární logistická regrese); Česká volební studie 2013 (N=1653); váženo dle skutečných volebních výsledků

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	LK		PME	LK		PME	LK		PME	LK		PME
Pohlaví (muž)	0,09		2	0,09		2	0,06		1	0,11		2
Věk	0,02	***	26	0,01	***	21	0,00		5	0,00		-2
Vzdělání												
středoškolské bez maturity	0,44	***	10	0,37	*	9	0,32		7	0,28		6
středoškolské s maturitou	0,61	***	14	0,49	**	12	0,37		8	0,32		7
vysokoškolské	1,39	***	28	1,24	***	26	1,00	***	19	1,01	***	18
Nezaměstnaný	-0,87	**	-21	-0,71	**	-18	-0,84	*	-20	-0,75	*	-18
Mobilizace přímá (stranou)	-		-	0,58	***	13	0,27		6	0,33	*	7
Křesťan navštěvující bohoslužby	-		-	0,31	*	7	0,27		6	0,21		4
Mobilizace nepřímá (známý, rodina)	-		-	0,53	***	12	0,25		5	0,21		4
Manželství	-		-	0,37	**	9	0,48	***	10	0,57	***	12
Stranická identifikace	-		-	-		-	-		-	-		-
docela silná	-		-	-		-	1,82	***	32	1,82	***	31
velmi silná	-		-	-		-	2,08	***	28	2,02	***	26
Záleží na tom, kdo vládne	-		-	-		-	0,83	**	19	0,78	*	17
Hlasováním lze něco změnit	-		-	-		-	1,33	***	30	1,33	***	29
Spokojenost s demokracií	-		-	-		-	0,63	*	13	0,55	*	11
Pocit povinnosti hlasovat	-		-	-		-	-		-	1,35	***	24
Konstanta	-0,87			-0,82			-2,11			-2,17		
N	1620			1620			1483,00			1483,00		
Nagelkerke R ²	0,08			0,13			0,36			0,40		
McFadden upravené R ²	0,04			0,06			0,21			0,25		

Poznámka: Tabulka prezentuje nestandardizované logistické koeficienty (LK), statistickou významnost a průměrné marginální efekty (PME). Průměrný marginální efekt udává změnu volební účasti při změně nezávislé proměnné z nejnižší na nejvyšší hodnotu.

Statistická významnost koeficientů: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Nepřímá mobilizace v podobě přesvědčování členy rodiny, kolegy a známými je důležitým aspektem voleb. Jestliže byl oprávněný volič přesvědčován k hlasování pro některou ze stran někým ze svého sociálního kruhu, zvyšuje to pravděpodobnost jeho účasti o 12 procentních bodů. Z charakteristik manželského stavu jsem do modelu zařadil pouze samotné manželství, které zvyšuje volební účast o devět procentních bodů; skutečnost, že člověk je rozvedený, ovdovělý či svobodný nemá při kontrole statusu a věku žádný vliv na účast. Efekt manželského stavu je větší než efekt toho, že respondent žije v domácnosti s jedním dalším oprávněným voličem. Znamená to, že spíše než samotný počet jedinců v domácnosti je důležitější vztah mezi těmito členy domácnosti. Svobodní jedinci žijící spolu mají nižší účast než manželé, kteří spolu žijí.

Do třetího modelu jsou již zařazeny motivace k volební účasti a podle očekávání výrazně zvyšují shodu modelu s daty (hodnota Nagelkerke R² dosahuje 0,36). Expresivní motivace v podobě stranická identifikace má nejvýznamnější vliv na volební účast: jestliže se člověk identifikuje s některou ze stran, zvyšuje se jeho volební účast přibližně o 30 procentních bodů. Velmi podobný efekt má i normativní motivace v podobě vnímání smysluplnosti hlasování. Jedinec, který není přesvědčen o tom, že hlasováním lze něco změnit, má o 30 procentních bodů nižší volební účast než ten, kdo je přesvědčen o tom, že hlasováním lze něco změnit. Obdobně i to, zda je člověk přesvědčen o tom, že záleží na tom, kdo vládne, zvyšuje volební účast o 19 procentních bodů oproti těm, kteří o tom nejsou přesvědčeni. Do modelu jsem zařadil i spokojenost s fungováním demokracie, přestože u této proměnné není zřejmé, co přesně měří. Na jedné straně měří přesvědčení o legitimitě demokracie a na druhé straně měří politickou spokojenost a hodnocení aktuální politické situace (viz Linek 2010a: 48–53). Bez ohledu na tuto nejasnost je rozdíl v účasti mezi spokojeným a nespokojeným jedincem 13 procentních bodů.

Za pozornost stojí změna v efektu ostatních proměnných, které souvisejí se zdroji a mobilizací. Po zařazení motivačních charakteristik došlo k podstatné redukci efektu věku: jak stranická identifikace, tak normativní motivace ohledně smysluplnosti hlasování jsou ve větší míře rozšířené mezi staršími voliči. Došlo i k mírné redukci efektu vzdělání, ale nikoli tak velkému, jako například v analýzách volební účasti, které pokrývaly období 1996–2010 (viz Linek 2013: 157, 162). Obdobně i klesl na polovinu efekt přímé a nepřímé mobilizace. Na druhou stranu efekt nezaměstnanosti, manželství a návštěv bohoslužeb zůstal přibližně stejný, neboť tyto charakteristiky nikterak nesouvisí s jednotlivými motivacemi k volební účasti.

V posledním modelu je zařazen pocit povinnosti hlasovat. Jeho zařazením dochází k dalšímu zvýšení shody modelu s daty. Pociť povinnost účastnit se voleb zvyšuje volební účast o 24 procentních bodů a svým efektem se staví na úroveň stranické identifikace či vnímání smysluplnosti hlasování. Důležité je zmínit, že všechny zde prezentované modely obsahují lineární a aditivní efekty jednotlivých proměnných. Lze nicméně očekávat, že například pocit povinnosti hlasovat může mít s některými proměnnými interakční efekt. Zařazením pocitu povinnosti hlasovat nedošlo téměř k žádné změně v efektu ostatních proměnných s výjimkou věku. Efekt věku má ve čtvrtém modelu dokonce mírně negativní efekt. Tato změna podstatně souvisí s tím, že přesvědčení o povinnosti účastnit se voleb je dominantní mezi staršími voliči.

Závěr

V této studii jsem se zaměřil na vysvětlení účasti ve sněmovních volbách v roce 2013 na základě individuálních charakteristik voličů. Cílem prezentovaných analýz bylo nejen vysvětlit účast v daných volbách, ale poukázat na shodu ve volebním chování s předchozími sněmovními volbami; především s volbami v roce 2002, které byly velmi podobné s hlediska výše volební účasti. Mezi nejzásadnější zjištění těchto analýz patří vysoká shoda v efektu jednotlivých proměnných na volební účast při srovnání s předchozími obdobími. Znamená to, že vysvětlení toho, proč se jedinci účastnili voleb v roce 2013, je velmi podobné tomu, proč se účastnili například v roce 2002. Skoro lze říci, že z hlediska faktorů, které v roce 2013 ovlivňovaly volební účast, nedošlo k téměř žádné podstatné změně. Volební účast primárně ovlivňují motivace: stranická identifikace, přesvědčení o smysluplnosti hlasování a přesvědčení o povinnosti účastnit se voleb. Tyto motivace jsou z velké části věkově determinované; z menší části i vzdělanostně a statusově. Zůstává tu i prostor pro mobilizaci voličů k účasti, a to jak přímé, tak nepřímé.

Oproti předchozím analýzám volební účasti v Česku tato studie přináší dvě důležitá zjištění. První se týká vhodnější operacionalizace mobilizačních aktivit pomocí otázek, které zjišťují nejen míru osobního kontaktování kandidátem, ale i další způsoby mobilizace. Navíc kromě přímé mobilizace kandidáty a stranami tyto nové otázky zjišťují i míru nepřímé mobilizace v rodině a síti známých a kolegů. Ukazuje se, že oba způsoby mobilizace jsou přibližně stejně důležité, že se nevyklučují a mají aditivní efekt. Znamená to, že jestliže je člověk k volbám mobilizován rodinou, kolegy či známými, nevyklučuje to, že jej k volbám zároveň může mobilizovat i politická strana a kandidáti. Stejně tak zvyšuje volební účast i to, zda byl člověk mobilizován více kanály: čím většímu množství mobilizačních aktivit byl člověk vystaven, tím vyšší je pravděpodobnost jeho volební účasti; tento efekt nicméně není lineární. Navíc se zdá, že mobilizace zvyšuje motivaci k účasti, neboť efekt mobilizace podstatně klesá poté, co jsou do modelu zahrnuty jednotlivé motivace.

Druhé důležité zjištění se týká využití jednoho z klasických vysvětlení volební účasti, a to pocitu občanské povinnosti účastnit se voleb. Dosud v analýzách volební účasti v Česku nebyla tato proměnná nikdy využita. Pouze necelá čtvrtina českých voličů je přesvědčena o tom, že účast ve volbách je jejich povinnost. Zároveň ale toto přesvědčení výrazně zvyšuje volební účast: pravděpodobnost účasti člověka, který je přesvědčen o tom, že jeho povinností je hlasovat ve volbách, je o 24 procentních bodů vyšší než u člověka, který o tom přesvědčen není. Důležité je i zjištění, že po zahrnutí pocitu povinnosti účastnit se voleb nedochází téměř k žádné změně v efektu ostatních motivací. Stranictví tak zůstává nejsilnějším faktorem při vysvětlování volební účasti společně s pocitem, že hlasováním ve volbách lze

něco změnit. Vzájemná interakce těchto postojů a motivací nicméně musí být v dalších studiích náležitě prozkoumána, neboť lze očekávat, že efekty těchto proměnných se mohou podmiňovat.

Seznam použité literatury

- BLAIS, A., ACHEN, C. H. 2010. *Taking Civic Duty Seriously: Political Theory, Political Culture, and Turnout Models*. Text prezentovaný na semináři Center for the Study of Democratic Politics, Princeton University, 11. března 2010.
- BLONDEL, J., SINNOTT, R., SVENSSON, P. 1998. *People and Parliament in the European Union. Participation, Democracy, and Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.
- DALTON, R. J., FARRELL, D. M., McALLISTER, I. 2011. *Political Parties and Democratic Linkage. How Parties Organize Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- GEER, J. G. 1991. Do Open-Ended Questions Measure Salient Issues? *Public Opinion Quarterly*. 55 (3): 360–370.
- GREGOR, M., MACKOVÁ, A. 2014. Předvolební kampaně 2013: Prohloubení trendů, nebo nástup nových? In HAVLÍK, V. et al. *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Brno: MUNI, Mezinárodní politologický ústav.
- JOHNSTON, R. J., PATTIE, C. J. 2003. The Growing Problem of Electoral Turnout in Britain? Voluntary and Involuntary Non-Voters in 2001. *Representation*. 40 (1): 30–43.
- KARP, J. A., BANDUCCI, S. A. 2011. The Influence of Party and Electoral Systems on Campaign Engagement. In DALTON, R. J., ANDERSON, C. J. (eds): *Citizens, Context, and Choice: How Context Shapes Citizens' Electoral Choices*. Oxford: Oxford University Press, s. 55–78.
- KROSNICK, J. A. 1999. Survey Research. *Annual Review of Psychology*. 50 (1): 537–567.
- LINEK, L. 2013a. *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Brno: CDK.
- LINEK, L. 2013b. Rostoucí sociální nerovnosti ve volební účasti v Česku v letech 1990–2010. *Naše společnost*. 11 (1): 3–14.
- LINEK, L. 2012. Volební účast mladých a její vliv na volební výsledky In LINEK, L. (ed.) *Voliči a volby 2010*. Praha: Slon, Sociologický ústav AV ČR, s. 63–86.
- LINEK, L. 2011. Proč se měnila úroveň účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1996–2010?. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 47 (1): 9–32.
- LINEK, L. 2010a. *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: SLON.
- LINEK, L. 2010b. Zhodnocení valenční teorie volebního chování na základě otevřených otázek ohledně důvodů volební neúčasti. *Naše společnost*. 8 (2): 11–20.
- MARSH, M. 1991. Accednt or Design? Non Voting in Ireland. *Irish Political Studies*. 6 (1): 1–14.
- NEVITTE, N. et al. 2009. Socioeconomic Status and Nonvoting: A Cross-National Comparative Analysis, pp. 85–108. In KLINGEMANN, H.-D. (ed.) *The Comparative Study of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- ROSENSTONE, S. J., HANSEN, J. M. 2003 (1993). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. Longman, New York.
- SCHUESSLER, A. 2000. *The Logic of Expressive Choice*. Princeton: Princeton University Press.
- ŠÍMA, P., KRÁLÍKOVÁ, M. et al. 2014. *Volební kampaně 2013*. Brno: Institut politického marketingu, Barrister & Principal.
- VERBA, S., SCHLOZMAN, K. L., BRADY, H. E. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- VLACHOVÁ, K. 2012. Volební účast mladých a její vliv na volební výsledky. In LINEK, L. (ed.) *Voliči a volby 2010*. Praha: Slon, Sociologický ústav AV ČR, s. 63–86.
- WATTENBERG, M. P. 2002. *Where Have All The Voters Gone?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- WRAY-LAKE, L., HART, D. 2012. Growing Social Inequalities in Youth Civic Engagement? Evidence from the National Election Study. *PS: Political Science & Politics*. 45 (3): 456–461.
- ZUCKERMAN, A. S. (ed.) 2005. *The Social Logic of Politics*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- ZUCKERMAN, A. S., DASOVIĆ, J., FITZGERALD, J. 2007. *Partisan Families. The Social Logic of Bounded Partisanship in Germany and Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.